

**Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

Tézisek

Mujzer-Varga Krisztina

**HONOSÍTÁS ÉS IDEGENÍTÉS ÖRKÉNY EGYPERCES
NOVELLÁINAK FORDÍTÁSAIBAN**

című doktori értekezéséhez

Budapest, 2009

1. Az értekezés témája, kutatási feladata

1.1 A témaválasztás indoklása

Minimythes – Textes choisis et adaptés du hongrois par Tibor Tardos. Ezekkel a szavakkal kezdődik Örkény István művének francia fordítása, amely két évvel az eredeti után látta meg a napvilágot. *Adaptés* – tehát adaptálva. A fordításkutató számára nem fogalmazódik meg mindig ilyen egyértelműen a fordítói stratégia.

A műfordítások egyik alapelve, hogy olyan célnyelvi szöveget hozzon létre, amely az olvasóból megközelítőleg azonos hatást vált ki, mint a forrásnyelvi szöveg. Örkény István *Egypercesei* a magyar nyelvű groteszk irodalom gyöngyszemei közé tartoznak, és bár Örkény műveiben saját bevallása szerint egy sajátosan magyar szituációt ábrázol, az Egyperceseket sok nyelvre fordították le nagy sikerrel. Örkény novellái számos kulturális referenciát tartalmaznak a második világháború, de különösen az ötvenes és a hatvanas évek időszakából.

A fordítók számára komoly nehézséget okoz olyan jelenségek közvetítése, amelyek a különböző kulturális háttérrel rendelkező olvasóközönség számára ismeretlenek vagy nem szokványosak. Ilyen esetben ugyanis a különböző valóságtagolásból, szemléletmódból származó szavak átültetése a fordítótól külön eljárást kíván meg. A műben, azaz a célnyelvi szövegben a fordító a saját világnézetét, kulturális háttérét is magával hozza és a fordítás során azt valamilyen formában megjeleníti. A fordítás, mint eredmény, tükrözi a fordító viszonyát a nyelvhez, valamint utal a nyelvtudására, a nyelvtudásnál mélyebb kulturális ismereteire is.

1.2 A kutatás célja

A kutatás célja, hogy a fordítói műveletek elemzésével, az eredmények értékelésével és összevetésével a konkrét kérdések megválaszolásán túl általános összefüggéseket is megállapíthassak. A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, vajon a novellák német, angol és francia fordításában a műveletek alapján kimutatható-e egy bizonyos, az adott fordítóra és fordításra jellemző fordítói stratégia.

Az elsődleges kutatási cél annak a problémafelvetésnek a vizsgálata volt, hogy egy újfajta és egyénileg kidolgozott módszer alkalmazásával mérhető-e az adaptáció. Egy olyan módszerről van szó, amely a fordítók által alkalmazott átváltási műveletek segítségével összehasonlíthatóvá tesz két vagy a mi esetünkben több irodalmi szöveget, és az adaptálás mértéke alapján felállítható az egyes fordítók és az egyes tartalmi csoportok sorrendje.

A dolgozatban abból a feltevésből indultam ki, hogy a vizsgált szövegek segítségével felállított sorrend alátámaszthatja az eredeti feltevésemet, miszerint a fordítók különböző fordítási stratégiákat követtek, és ennek köszönhetően sorrendjük a következő: Thies, Mora, Sollosy, Tardos. A felsorolásban szereplők sorrendjét Tardos levelezése Örkénnyel alapján, valamint egy kérdőív válaszainak értékelése alapján állítottam fel.

A kutatási kérdésekben megfogalmazott célok kivitelezésekor az adatokat két szempontból vizsgálom: elsősorban a fordítók és stratégiájuk (Hogyan jelenik meg a stratégia a műveletek szintjén?), és csak másodsorban a tartalmi csoportok szempontjából.

2. A kutatás módszere

A disszertációban a téma kutatására az induktív megközelítésű, leíró-elemző módszert használom, amely a forrásszövegek (Örkény István 90 egyperces novellája), illetve a belőlük készített célszövegek (211 fordítás) komparatív vizsgálatán és elemzésén alapul, és ezekből kíván elméleti következtetéseket levonni. Ennek értelmében a munka kiindulópontjában a forrásnyelvi szövegek állnak. Ezek közül kiválasztom a kutatás alapját képező

reálialexmákat, megvizsgálom ezek előfordulásait a célszövegben, majd rendszerbe gyűjtöm és leírom őket. Ennek megkönnyítésére hat nagy tartalmi csoportba osztottam őket (személynevek, toponímák, a mindennapok reáliái, idézetek és címek, társadalmi-politikai reálialexmák, a folklór), amelyek további alcsoportokban foglalják össze a tartalmilag összetartozó szavakat és kifejezéseket. Végül sorra veszem az átültetésükre alkalmazott átváltási műveleteket, amelyeket jellemző jegyeik alapján csoportosítom, majd a rendelkezésünkre álló kategóriák segítségével leírom a korpuszban talált minták jellemzőit. A műveletek segítségével – valamint az előzőleg felállított skála alapján – következtetni tudok a fordítói stratégiára, amely történhet az egyes fordítók, illetve az egyes tartalmi csoportok szerint. Végül, az egész anyagot összesítve, kísérletet teszek bizonyos szabályszerűségek kimutatására, amelyekből további, általában a műfordításra is érvényes következtetések is levonhatók.

Az elmondottakból következik, hogy a dolgozatban használt osztályozási elv a korpuszban előforduló példák nyomán alakul ki, bár e rendszer felállításakor módosított formában ugyan, de felhasználom a szakirodalmat is (Klaudy 1999, Valló 2002, Forgács 2004b).

3. A dolgozat felépítése

Kutatómunkámhoz a vonatkozó háttéroidalmon, szakirodalmon és az *Egyperces novellákról* összegyűjtött kritikák tanulmányozásán túl a novellák eredeti szövege, illetve angol, német és francia nyelven, könyv alakban megjelent fordításai szolgáltatott anyagot. Ezen túlmenően számos magyar és idegen nyelvű egynyelvű szótár (pl. értelmező, kultúrtörténeti), enciklopédia és kétnyelvű szótárak, szinonima szótárak segítségét is igénybe vettem. Sikerült felvennem a kapcsolatot két fordítóval, segítségükkel első kézből jutottam adatokhoz a fordítási stratégiával kapcsolatosan. Örkény és Tardos levelezése, amely az *Egyperces novellák* egyik kötetének második felében, Szabó István szerkesztésében olvasható (Örkény-Tardos 1997) szintén pótolhatatlan adatokkal gazdagította munkámat.

Értekezésem felépítését a következő pontokban kívánom ismertetni:

1. fejezet: Bevezetés

- a dolgozat felépítése, a téma és a kutatási kérdések megjelölése, hipotézis, a korpusz és a kutatási módszer bemutatása

2. fejezet: Örkény és az *Egyperces novellák*

- a történelmi kor rövid bemutatása
- Örkény helye a groteszk irodalomban
- az *Egyperces novellák* keletkezésének körülményei
- az irodalmi és nyelvi jellegzetességei,
- a novellák fordításai, a fordítók bemutatása
- a fordításokkal kapcsolatosan megjelent kritikák

3. fejezet: A reália-fogalom változatai

- a kultúra, a fordíthatóság kérdései
- a rendszerezés szempontjai
- megoldás- és hiányközpontú megközelítések
- a reália-fogalom tartalma
- saját definíció

4. fejezet: Fordítói stratégiák és átváltási műveletek

- az átváltási műveletek elhelyezése a skálán
- az egyes műveletek

5. fejezet: A korpuszban található reálialexémák bemutatása

- tartalmi csoportok szerint
- a korpusz feldolgozása

6. fejezet: A kutatás eredményeinek értékelése

4. A kutatás anyaga

A korpuszban szereplő reáliák a következő kötetekben megjelent novellákból származnak. (Örkény István *Egyperces novellák* kötetének első kiadása 1968-ban jelent meg, kutatásomban azonban a mű általam fellelhető 1984-es kiadását használtam, ezért előzi meg a dátum szerint a német a magyar kiadást) Az egyes novellásköteteket a könnyebb idézhetőség érdekében logikusan felépített rövidítéssel láttam el:

(FNYSZ=)

Örkény I. 1984. *Egyperces novellák*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

(CNYSZN1=)

Örkény I. 1979. *Gedanken im Keller*. Berlin: Eulenspiegel Verlag (ford. Vera Thies).

(CNYSZF=)

Örkény 2001a. *Minimythes*. Budapest: Corvina (ford. Tardos Tibor).

(CNYSZA1=)

Örkény I. 2001b. *One Minute Stories*. Budapest: Corvina (ford. Judith Sollosy).

(CNYSZN2=)

Örkény I. 2002. *Minutennovellen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag (ford. Terezia Mora).

(CNYSZA2=)

Örkény, I. 2006. *More One minute Stories*. Budapest: Corvina (ford. Judith Sollosy).

A vizsgált korpuszt az *Egyperces novellák*-ban található reálialexémák képezik. Ezek a rövid irodalmi alkotások kiválóan alkalmasak elemzésre, mivel számos utalást tartalmaznak a forrásnyelvi kultúra sajátosságaira. A korpusz összeállításakor mindig figyelembe vettem az idegen nyelvű olvasók háttértudását, mert csak így lehetett biztosítani, hogy abba olyan adatok kerüljenek be, amelyek az angol, német, vagy francia anyanyelvű olvasókban az idegenszerűség érzését kelthetik. Így módon 301 novellából összesen 533 reáliát gyűjtöttem ki további elemzésre, amelyeket a következő tartalmi csoportokba osztottam: toponímák (146 példa, helységnevek, utcanévek stb.), személynevek (131 példa, becenevek, megszólítások stb.), a mindennapok reáliái (172 példa, ételek, italok, foglalkozások elnevezései stb.), idézetek, címek (41 példa), a társadalmi-politikai élet reáliái (58 példa, katonai reálialexémák, intézmények, történelmi-politikai reálialexémák), valamint a folklór reálialexémái (21 példa).

5. Az elméleti háttér

A *reália* fogalom ingoványos területre viszi a kutatót, elsősorban azért, mert a nehezen fordítható elemek kulturálisan meghatározottak, a fordítónak tehát nyelven kívüli segítségre van szüksége ahhoz, hogy a reáliákat megfelelően átültesse a célnyelvre. Az ezeket az elemeket kutató szerzők között nincsen egyetértés sem a terminust, sem a felosztást illetően. A reálialexémákkal foglalkozó szakirodalom feldolgozásával igyekeztem egy olyan rendszert felállítani, amelyben elhelyezhetők a különböző megközelítések. Ennek megkönnyítésére két

különböző felfogást különítettem el: a megoldás- és a hiányközpontú megközelítéseket. Ezen a kereten belül tértem ki a magyar (Klaudy, Forgács, Valló, Lendvai, Heltai stb.), a német (Koller, Wills, Kade stb.), az angolszász (Newmark, Chesterman, Baker, Katan stb.), a skandináv (Kujumäki, Leppihalme, Pedersen), valamint a szlavista (Barhudarov, Vlahov-Florin, Telling, Sipko, Levý stb.) fordítástudományi hagyományokra.

Tanulmányom a nyelv és a kultúra érintkezésénél elhelyezkedő, egy adott kultúra által meghatározott szavak és kifejezések fordításával foglalkozik. A fordítástudományi szakirodalom gyakran abból a feltevésből indul ki, hogy ezeknek nincsen állandó szótári megfelelőjük. A *langue* szintjén gyakran tényleg nincsen megfelelőjük, de a fordítók majdnem minden esetben megtalálják az odaillő kifejezéseket, miközben számos művelet áll rendelkezésükre. Ezeket a fordító által alkalmazott eljárásokat, amelyeket Klaudy *átváltási műveleteknek* nevez (Klaudy 2004: 147), a fordító által tudatosan vagy ösztönösen választott fordító stratégia (honosítás vagy idegenítés) határozza meg.

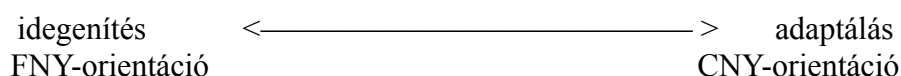
A különböző átváltási műveletek skálán történő ábrázolásának ötlete – az idegenítés ill. az adaptálás fokától függően – Hervey-től származik (Hervey et al. 1995: 13). A szerző a fordítás két egymással szembenálló tendenciáját, az interlineáris, forrásnyelv-orientált (FNY-orientált), ill. a szószerinti, célnyelv-orientált (CNY-orientált) fordítási stratégiát veszi alapul.

A két egymással szembeállítható pólus, amelyek Venuti két fordítási stratégiájának (1998, *domesticating*, ill. *foreignizing translation*) felelnek meg, konkrét műveletek soraként jelenik meg, amelyek a célnyelvi szövegekben válnak láthatóvá. A forrásnyelvi kifejezés idegen szóként való átvétele megfelel a *foreignizing translation* feltételeinek, míg az adaptálás a forrásnyelvi lexéma módosítását vonja maga után, ezáltal honosítva azt. Az átváltási műveletek hozzárendelésével tehát következtetéseket lehet levonni a mögötte rejtőző stratégiára vonatkozóan.

Hervey a *cultural transposition* fogalmából indul ki, ez a fordítási folyamatban különböző formákat vehet fel (Hervey et al. 1995). Kulturális transzpozíció alatt a tisztán szószerinti fordítástól való bármely mértékű eltérést érti, amikor a fordító kísérletet tesz, hogy a forrásnyelvi szöveg tartalmát a célkultúra kontextusába vigye át. A Hervey-féle modellen (1. ábra) a transzpozíció öt fokozata az öt átváltási műveletnek felel meg. Minél nagyobb az idegenítéstől való távolság, annál inkább idomul a célnyelvi szöveg a célnyelvi olvasó elvárásaihoz:

1. ábra

Az egyes műveletek elhelyezkedése Hervey modellen

* _____ * _____ * _____ * _____ *

Exotism – cultural borrowing – calque – communicative translation – cultural transplantation

Valló az akkulturációt a fordítási folyamatban megkerülhetetlen jelenségnek nevezi (Valló 2002). Emellett azt hangsúlyozza, hogy meg kell találni az olvasó elvárásaihoz való közeledés és az eredeti szövegűség közötti egyensúlyt. Ez a megállapítás bár a szöveg egészére vonatkozik, az egyensúly a reálialexémák részleges vagy teljes megőrzése által biztosítható. Valló szintén felállít egy skálát, amelyen az idegenítés és adaptálás között nyolc átváltási művelet található a következő sorrendben (a felsorolás azzal az eljárással kezdődik, amely leginkább ragaszkodik az eredetihez): változatlan átvétel – részleges megfeleltetés –

magyarázó fordítás – általánosítás – behelyettesítés – szemantikai fordítás – teljes átalakítás – kihagyás.

A dolgozatomban felállított skála, azaz az átváltási műveletek ábrázolása az idegenítéstől az adaptálásig, a releváns szakirodalom figyelembevételével készült, de saját nézeteimet tükrözi (2. ábra). Ehhez az egyperces novellákból vett szövegpéldák alapján csak azokat a műveleteket vontam be, amelyekre a korpuszomban példát találtam.

2. ábra
A fordítói stratégia és az átváltási műveletek összefüggése

Fordítói stratégia	Átváltási művelet
IDEGENÍTÉS ADAPTÁLÁS	átvétel idegen szóként
	átvétel jövevényszóként
	betoldás
	részleges megfeleltetés
	direkt fordítás
	kihagyás
	általánosítás
	adaptáció

A dolgozatban elemzett átváltási műveleteket a korpuszból vett példákkal kívánom röviden ismertetni:

Átvétel idegen szóként:

(1) Szeme csillogott, s valamilyen képzelt **csárdás** ritmusára halkán összeütögette a bokáját. (FNYSZ: 169)

(1a) His eyes glistened, and he silently snapped his ankles together to the rhythm of some **csárdás** only he could hear. (CNYSZA1: 53)

Átvétel jövevényszóként:

(2) A segéd javaslatára vett két doboz norvég szardíniát és két szelet **fogast** aszpikban. (FNYSZ: 168)

(2a) Sur la proposition du vendeur, il choisit deux boîtes de sardines norvégiennes et deux tranches d'un délicate poisson du lac Balaton, le **fogache**, en gelée. (CNYSZF: 64)

Betoldás:

(3) A segéd javaslatára vett két doboz norvég szardíniát és két szelet **fogast** aszpikban. (FNYSZ: 168)

(3a) Sur la proposition du vendeur, il choisit deux boîtes de sardines norvégiennes et deux tranches d'un délicate poisson du lac Balaton, le fogache, en gelée. (CNYSZF: 64)

Részleges megfeleltetés:

(4) Föllelkesedve, csaknem lebegve sétált a **Rákóczi úton**. (FNYSZ: 362)

(4a) He strolled, he floated down **Rákóczi Road**. (CNYSZA1: 48)

Direkt fordítás:

(5) – Ez micsoda, kérem? – **Kolbászkrém** – mondta a segéd (FNYSZ: 167)

(5a) „By the way. What’s that?“ „**Sausage cream**“ (CNYSZA1: 51)

Kihagyás:

(6) Piszkos és sovány volt, de ő is elég jó ruhákat viselt, egy kis bundamellényt, **vattanadrágot**, vastag pamutharisnyát és gumikalocsnit. (FNYSZ: 313)

(6a) Le petite pouvait avoir quatre ou cinq ans; elle était sale et maigre, mais ses vêtements paraissaient chauds et plutôt de bonne qualité. (CNYSZF: 60)

Általánosítás:

(7) Volentik bácsi gyors, de rövid csapásokkal evezett, ahogy a **Balatonon** szokás. (FNYSZ: 374)

(7a) Voletnik rowed with the brisk, economical strokes for which the boatmen of the **lake** are renowned. (CNYSZA1: 61)

Adaptáció:

(8) Úgy szédült, mint aki fülig szerelmes, vagy örül a tavasznak, vagy két **fröccsöt** szopott le egymás után. (FNYSZ: 168)

(8a) It was the light-headedness of a man head over heels in love who had downed two glasses of **champagne** into the bargain. (CNYSZA1: 52)

Mivel már létező kutatásokat folytatok (pl. Valló 2002, Forgács 2004b, Lendvai 1986, 1988), céloom a szakirodalomban található számos hasonló felfogás rendszerezése volt, hogy abból eljuthassak a munkám számára releváns értelmezéshez. A rendszerezéshez a felfogások sokszínűsége miatt elkerülhetetlennek bizonyult a különféle szempontok ismertetése, hiszen ezek a szempontok tették igazán lehetővé a hasonlóságok és a különbségek bemutatását. Szeretném ezen a helyen is hangsúlyozni, hogy nem volt céloom a számos értelmezés közül kiválasztani az egyetlen helytállót, ugyanakkor a releváns szakirodalom áttekintése megkönnyítette a munkám során kiindulópontként szolgáló definíció megfogalmazását. A disszertációban megkülönböztetett figyelmet szentelek Valló és Forgács munkájának (Valló 1998, 2000, 2002, Forgács 2002, 2004a, 2004b), amelyek a reáliák esetében hangsúlyozzák a konnotáció szerepét. Dolgozatomban a kulturálisan meghatározott szavakat és kifejezéseket reálialexémáknak hívom – Kujumäki (2004) értelmezése szerint –, így megkülönböztetvén őket a reáliáktól, azaz az egy adott nyelvközösségre jellemző jeltárgyaktól, a tárgyi valóság részeitől. Reálialexéma alatt azt a nyelvi megnyilvánulást értem, amely egy adott nyelvi közösség számára jellemző, és a közösség tagjaiban közös háttértudásuknak köszönhetően közel azonos asszociációkat vált ki, hiszen közösen megélt konnotációval rendelkeznek. E definíció képezi a továbbiakban a dolgozat kiindulási pontját.

Értelmezésemben ezek a konnotációk, asszociációk, és érzelmi töltések sokkal fontosabb szerepet játszanak, mint a fordíthatóság ill. fordíthatatlanság kérdése. Nem a reálialexémák fordíthatatlan voltát kívánom hangsúlyozni, nem abból indulok ki, hiszen kutatásaim is azt az eredményt adták, hogy ezek a szavak és kifejezések általában fordíthatók.

A dolgozatban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a reálialexémák fordításakor használt műveletek segítségével bizonyítani lehet-e, hogy a fordító egy bizonyos stratégiát használt, amely elhelyezhető egy olyan skálán, amelynek két végpontján az idegenítés, illetve a honosítás található.

6. A kutatás eredményei

Az egyes kutatási kérdések megválaszolása egy konkrét elméleti kereten belül az általam kidolgozott módszer szempontjából történik.

6.1 Egyik legfontosabb kutatási célom annak bebizonyítása volt, hogy a reálialexémák nem tartoznak a lefordíthatatlan elemek közé. Igaz ugyan, hogy a *langue* szintjén nem rendelkeznek állandó megfelelővel, de a megoldások magas száma mind arról tanúskodik, hogy a *parole* szintjén van ekvivalensük. Azt is megállapítottam, hogy a fordítóknak általában egyszerre több átváltási művelet is rendelkezésükre áll, amelyek közül egyéni preferenciák és más faktorok figyelembevételével választanak. A legjelentősebb tényező a célnyelvben elterjedt nyelvhasználat szabályai voltak.

A korpuszban 533 eredeti reálialexémának 1155 ekvivalensét vizsgáltam meg. Az esetek közel egyharmadában ugyan nem beszélhetünk igazi megoldásról (pl. az idegen szóként vagy jövevényszóként való átvétel, valamint a kihagyás esetében, hiszen ott nem kerül sor a forrásnyelv jeleinek kicserélésére a célnyelvi jelekkel), a többi megoldás a fordíthatóság mellett tanúskodik.

A vizsgálat során azt tapasztaltam, hogy korpuszomban a fordítók tíz átváltási műveletet alkalmaztak (átvétel idegen szóként, átvétel jövevényszóként, betoldás, részleges megfeleltetés, direkt fordítás, kihagyás, általánosítás, adaptáció, konkretizálás, magyarázat), de az utóbbi kettő ismertetésétől az értekezésemben a szövegpéldák alacsony száma miatt eltekintettem.

6.2 Az dolgozatomban egy konkrét szövegpélda (*kolbászkrém*) alapján bemutattam, hogy a fordítóknak számos, akár nyolc-tíz művelet is rendelkezésükre áll. Ebből az következne, hogy ennek az elméletileg szabad választási lehetőségnek a hatására a fordítók nagyobb valószínűséggel választanának egy adott reálialexéma esetében egymástól eltérő megoldásokat. A kutatás során arra a következtetésre jutottam, hogy a fordítók gyakran ugyanazt az átváltási műveletet alkalmazták, még akkor is, ha eltérő nyelvekre történt a fordítás.

A korpuszban előforduló reálialexémáknak egytől négyig számú megfelelőjük van, ami ugyebár azt is jelenthetné, hogy ugyanabban a kontextusban a fordítók akár négy különböző műveletet is választhatnának. A gyakorlat, azaz az eredmények ennek teljes mértékben ellentmondtak, hiszen korpuszomban egyetlen olyan esetet sem találtam, amikor a négy fordító négy különböző átváltási műveletet választott volna. Ettől a szélsőséges esettől eltekintve, meg kellett állapítanom, hogy az általam megvizsgált 397 reálialexémából a műveletek csak 128 esetben tértek el egymástól, 269 esetben pedig azonosak voltak. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy az azonos szöveggörnyezet ellenére a fordítókat más faktorok is motiválták, mint például a célnyelvi nyelvhasználat és annak rendszere.

Megvizsgáltam azokat az eseteket is, amelyekben a fordítás ugyanarra a nyelvre történt, de ott is azt találtam, hogy 34 esetből 26 esetben megegyeztek a fordítók által alkalmazott műveletek.

6.3 A dolgozatban többek között azt kívántam megvizsgálni, hogy a fordító által alkalmazott műveletek eredményeképpen a szöveg orientációja elmozdult-e a célkultúra irányába. Ehhez abból a feltevéseből indultam ki, hogy – az idegen szóként való átvételtől eltekintve – minden művelet egyfajta adaptálást, alkalmazkodást, elmozdulást jelent, legfeljebb annak mértéke változhat.

Amennyiben az idegen szóként történő átvételből, mint nulla-pontból, indulunk ki, azt tapasztalhatjuk, hogy minél inkább haladunk a skálán az adaptálás felé, annál nagyobb az alkalmazkodás a célnyelvi kultúrához. Ezek a lépések a célnyelvi olvasó érdekében történnek. A cél a szöveg megértésnek, interpretációjának, feldolgozásának megkönnyítése. Nem szabad

elfelejteni azonban egy másik fontos funkciót sem, miszerint a reálialexémák egyúttal információt közölnek a forrásnyelvi kultúráról is.

6.4 A skála két végpontja között dinamikus egyensúlyi állapot áll fenn, amely a reálialexémák egészére jellemző, de a kisebb csoportok, pl. az egyes fordítók vagy az egyes tartalmi csoportok esetében eltérést mutatnak. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az eltérések ellenére végeredményben az egyes célnyelvi szövegekben vagy tartalmi csoportokban található reálialexémák ekvivalensei az adaptálás szempontjából kiegyenlítik egymást.

3. ábra
A dolgozatomban alkalmazott skála

idegenítés
➔
 adaptálás

átvétel idegen szóként	átvétel jövevényszóként	betoldás	részleges megfeleltetés	direkt fordítás	kihagyás	általánosítás	adaptáció
------------------------	-------------------------	----------	-------------------------	-----------------	----------	---------------	-----------

A nyolc művelet két csoportba osztása nehézségekre ütközik. Ez a probléma a direkt fordítás hovatartozását érinti leginkább. Kézenfekvőnek tűnt az első és a második négy művelet csoportosítása az adaptáció mértéke szerint. Eszerint a skálán található első négy műveletet idegenítő műveletnek nevezem, hiszen mind tartalmaznak az idegen nyelvből származó komponenset. Másrészt a következő négy művelet erőteljesebb beavatkozást jelent a célnyelvi szövegekbe. A direkt fordítás egy kulturálisan semlegesebb célnyelvi szöveget eredményez, amelyet a kulturális referenciák, azaz a reálialexémák szó szerinti fordításával vagy, amennyiben ilyen létezik, a célnyelvi megfelelő behelyettesítésével ér el. Mindazonáltal, a direkt fordítás az idegenítés felől szemlélve közelebb áll az adaptáló stratégiához.

A direkt fordítás a két végpont között a mérleg nyelveként viselkedik, tőle jobbra és balra megközelítő egyensúlyi állapot látható, annak ellenére, hogy a jobb oldalon csak 3 átváltási művelet áll a négy baloldallal szemben. A számadatok alapján a fordítók 417 esetben alkalmazták a direkt fordítást (az összes művelet 36,1 százaléka), míg az idegenítő stratégiára 34,55 százalék (399 ekvivalens), valamint az adaptáló stratégiára 29,35 százalék (339 ekvivalens) jut.

Amennyiben az egyes eredményeket lebontjuk, és külön-külön vizsgáljuk az egyes fordítók munkáját, illetve az egyes tartalmi csoportokat, az átlagoktól némileg eltérő eredményeket találunk, amelyek azonban kiegyenlítik egymást. Így például a toponímák és a személynevek sokkal erősebb idegenítő tendenciát mutatnak, mint pl. a mindennapi élet reálialexémái.

6.5 A dolgozatom talán legfontosabb célja annak kimutatása volt, hogy a pragmatikai adaptáció az egyes fordítók esetében különböző módon jelentkezik, eltérő mértéket vesz fel. Ehhez a korpuszban található reálialexémák és azok idegen nyelvű fordításaiból származó számszerű eredmények mellett az adatokat is felhasználtam, amelyekhez a fordítóktól jutottam hozzá direkt vagy indirekt úton.

A dolgozatban összesen 533 reálialexémát és azok 1155 fordítását vizsgáltam meg. Az egyes nyelvek és a CNYSZ-ek viszonya nem kiegyensúlyozott, mert Sollosy például két kötetrel szerepel (427 RL), ezt követi Tardos (272 RL), valamint a két német fordítás: Mora (236 RL) és Thies (220 RL). Általános tendenciaként az mutatkozott meg, hogy a direkt fordítást a fordítók az esetek több mint egyharmadában alkalmazták (36,1%), ez a művelet elkülöníti az idegenítő műveleteket az adaptálóktól. Ez azt a nézetet tükrözi, hogy a fordítók

igyekeztek azt a célnyelvi megfelelőt megtalálni, amely a leginkább hasonló referenciális jelentéssel bír.

Különösen jellemző volt ez a tendencia Thies munkájára, a fordító a szó szerinti fordításra törekedett, még abban az esetben is, ha ez szokatlan megoldásokat eredményezett. Az a tény, hogy a fordítás még az NDK-korszakban keletkezett, csak segítette a fordítónak, így például az intézményeket német analógia alapján lehetett átvenni. Bár nem célom a fordításkritika, meg kell jegyezni, hogy Thies esetében többször talákoztam félreértelmezésekből származó hibás megoldásokkal.

Mora Thies stratégiájához hasonló mintákat követ, a betoldás kivételével nála is az idegenítő műveletek állnak a gyakorisági lista elején. A tartalmi csoportokra lebontva arra a következtetésre jutunk, hogy a társadalmi-politikai reálialexmáknál, a mindennapok, valamint a folklór reálialexmáinál az adaptálás tendenciája erősebb volt. Ez itt is elsősorban a direkt fordítás magas számára vezethető vissza.

Jellemző Morára az is, hogy az azonos referenciális jelentéssel rendelkező szavak közül a délnémet-osztrák területre jellemző alternatívát választotta. A fordítás maga autentikus, a fordítónak sikerült a FNYSZ és a CNYSZ közötti egyensúlyt fenntartania.

Mora Teréziától első kézből is információhoz jutottam. Megtudtam, hogy a fordítás során közéletes megoldásra törekedett, és megpróbálta az idegenítés és az adaptálás között egyensúlyt fenntartani. Fontos volt számára, hogy a CNYSZ folyékonyan olvasható legyen. Ennek érdekében lemondott a lábjegyzetéről és inkább a szövegbe ékelte a magyarázatokat.

Sollosy fordításából arra következtettem, hogy nagyon jól ismeri a magyar valóságot, és igyekezett az összes reálialexéma megfelelő lefordítására, képes volt a forrásnyelvi funkciók visszaadására is. A CNYSZ-re a könnyedség jellemző, Sollosy szívesen általánosít és adaptál, kevésbé ragaszkodik apró részletekhez, mint pl. Thies. Az amerikai és az ausztrál olvasóközönség érdekeit tartotta szem előtt, nekik többet kell magyarázni, mint az európai kultúrkörben szocializálódott angol olvasóknak, ennek köszönhető a lábjegyzetek és a magyarázatok magasabb száma is.

Sollosytól megtudtam, hogy sem az idegenítésben, sem az adaptálásban nem hisz, sőt előfordulhat, hogy egy szövegen belül is keveredik a két stratégia. Véleménye szerint a stratégiát nem a fordító dönti el, hanem a szöveg. Hozzáállását a következőképpen fogalmazza meg: „A szöveg adja a zenét, én csak táncolok rá. Az egyetlen mércéje az, hogy a fordítás működik-e vagy sem, hiszen az olvasó azért olvas idegen nyelvből fordított műveket, mert azok idegenek, és nem lenne értelme ezeket honosítani.”

Sollosy mellett Tardos a másik olyan fordító, akire különösen jellemző a kreatív nyelvhasználat. A látszatra egyszerű személyneveket például „felékesíti”, egzotikussá teszi a fordítás segítségével, így a nevek játékos kiegészítőkké válnak. Előfordul az is, hogy a bonyolult nevek kiejtésének megkönnyítésére azokat lerövidíti.

A fordításban természetesen ő is a direkt fordítást alkalmazza a leggyakrabban, azonban az adaptáció és a reálialexmák kihagyása is előkelő helyen szerepel, köszönhető ez Örkény „utasításainak”, miszerint Tardos hagyjon ki a fordításból minden túlságosan magyar vonatkozású utalást (vö. Örkény-Tardos 1997).

A dolgozatban alkalmazott átváltási műveleteket az 1. táblázat foglalja össze (VT = Vera Thies, TM = Terezia Mora, JS = Judith Sollosy, TT = Tardos Tibor):

1. táblázat

Az alkalmazott műveletek gyakorisági sorrendje

	VT	TM	JS	TT
1.	direkt fordítás	direkt fordítás	direkt fordítás	direkt fordítás
2.	átvétel jövevényszóként	átvétel idegen szóként	adaptáció	adaptáció

3.	átvétel idegen szóként	részleges megfeleltetés	átvétel idegen szóként	általánosítás
4.	részleges megfeleltetés	átvétel jövevényszóként	általánosítás	kihagyás
5.	általánosítás	adaptáció	átvétel jövevényszóként	átvétel jövevényszóként
6.	adaptáció	általánosítás	részleges megfeleltetés	részleges megfeleltetés
7.	betoldás	betoldás	betoldás	betoldás
8.	kihagyás	kihagyás	kihagyás	átvétel idegen szóként

6.6 A dolgozatban megvizsgáltam, hogy az adaptálás annak érdekében történik-e, hogy a potenciális célnyelvi olvasónak a CNYSZ megértésében, interpretációjában segítsen neki, és alacsony szinten tartsa a feldolgozáshoz szükséges erőfeszítését.

A korpusz vizsgálata során minden művelet esetében találtam példát a fordítók által nyújtott segítségre. Ez elsősorban a betoldást, az általánosítást és az adaptációt érinti. A fordítóktól szintén fontos adatokhoz és háttér-információhoz jutottam. Így Mora Teréziától megtudtam, hogy a kommunizmusban íródott műveket olyan olvasók számára fordította le, akik posztkommunista összefüggésekben gondolkodnak, és attól lehetett tartani, hogy az egyperces novellák olyan mértékben az ötvenes és hatvanas évek reálisan létező világában játszódnak, hogy egy másik valóságban élők számára nem lesznek értelmezhetőek. A fordító maga is egy másik generáció tagja, így az ő számára is eltérő a két valóság.

A korpuszban talált értelmezési segítség a következő formában jelenhet meg:

- a célnyelvi írásmódhoz való alkalmazkodás megkönnyíti a célnyelvi olvasó számára az idegen elemek kiejtését;
- az elő- és utónév sorrendjének felcserélése által – amely megfelel a CNY-ben használatos nyelvhasználatnak – a célnyelvi olvasó számára is követhető lesz a szereplők elnevezése;
- kiegészítő háttér-információ megadása, betoldott magyarázatok vagy lábjegyzet formájában;
- bizonyos esetekben a reálialexéma teljes kihagyása biztosítja az olvasó számára a könnyebb feldolgozást, amennyiben a célnyelvi kifejezés nélkülözhető vagy az általa kifejezett jelentés egy másik helyen kompenzálható;
- a forrásnyelvi kifejezés behelyettesítése olyan célnyelvi kifejezéssel, amely összehasonlítható funkcióval vagy helyértékkel rendelkezik a célnyelvben.

Mora összefoglalásképpen elmondta, hogy nem akart mindenféleképpen lemondani az „idegenségről”, hiszen az olvasó a nem az anyanyelvén íródott szövegeket mindig az idegen iránti érdeklődéssel olvassa. A fordításakor törekedett a reálialexémák megtartására, amennyiben ez valahogy lehetséges volt, de ha a szöveg elvesztette ezáltal folyékonyságát, akkor olyan kompromisszumot kellett találni, amely nem mozdítja el a célnyelvi szöveget túlságosan a célkultúra irányába. De – mint mondotta – általában a megérzéseire hallgatott.

Ezek a magyarázatok egybeesnek az általam vizsgált anyag elemzésekor talált stratégiákkal. Az angol fordítás elsősorban az amerikai olvasóközönség számára készült, egy a közép-európai kommunizmusra kíváncsi közönség számára, akik azt is tudni szeretnék volna, hogy a magyarok hogyan élték meg ezt a korszakot. A második kötet fordításakor Sollosy azt is figyelembe vette, hogy a potenciális olvasók azóta jobban informáltak és „barátságosabbak” lettek. A szövegben található számos lábjegyzet is az ő számukra készült.

6.7 Az egyperces novellák esetében kiemelkedő fontossággal bír a novellák rövidege. Örkenynek gyakran ki kellett térnie interjúkban és cikkekben a neki tulajdonított irodalmi műfaj egyik meghatározó tulajdonságára, a tömörségre. Ennek értelmében a fordítóknak is tartaniuk kellett magukat a megadott formához, nem bocsátkozhattak hosszas magyarázatokba. A fordító feladata tehát megtalálni azokat a megoldásokat, amelyek belesimulnak a célnyelvi szövegbe, ugyanakkor háttér-információval látják el az olvasót.

A korpusz összeállításakor kiderült, hogy a betoldás mellett még más eszközök is befolyásolhatják a célnyelvi szöveg terjedelmét. Ez arra vezethető vissza, hogy a magyarázatok, körülírások és a definíciók, amelyek forrásnyelvi kifejezések megfelelőjeként jelennek meg célnyelvi szövegben, rendszerint hosszabbak, mint az eredeti kifejezések. A magyarázatok, mint kilencedik átváltási művelet (l. a 6.1 pont alatt), valamint a betoldás egyaránt kihatnak a szöveg hosszúságára. Szerencsére a fordítók csak nagyon korlátozott alkalommal használták ezeket: Thies összesen háromszor, Mora pedig öt esetben. A vizsgált korpuszban Sollosy két kötetében jelent meg a legtöbb kiegészítő információ, csak lábjegyzetből 36 darabot találtam, de ezekből csak 17 vonatkozott reálialexémákra.

Előfordult az is, hogy a fordító „hozzáköltött”, olyan szavak vagy mondatokat tett hozzá a célnyelvi szöveghez, ami nem szerepelt az eredeti szövegben: Tardos a *Gondolatok a pincében* című novella végéhez (FNYSZ: 498, illetve CNYSZF: 139) egy mondatot fűzött hozzá, amelyből kiderül, hogy a történet „főhőse”, a patkány egy félreértésnek köszönhetően, boldogan halt meg, ezáltal más befejezést adva meg. Örkeny tudott a változtatásról és elégedett volt vele.

A nélkülözhetőnek tartott reálialexémák kihagyása szintén megváltoztatja a célnyelvi szöveg terjedelmét, ez különösen a Tardos fordításában megjelent hosszabb lélegzetvételű novellákra jellemző, hiányoznak mondatok vagy teljes bekezdések.

6.8 Az értekezés abból indult ki, hogy a pragmatikai adaptáció bizonyos mértékben mindegyik tartalmi csoportra jellemző, ennek értéke az alkalmazott műveletek számából adódik. Ehhez a reálialexémákat először is tartalmuk alapján csoportosítottam, majd hozzájuk rendeltem a műveleteket. Az egyes tartalmi csoportokban használt műveletek elemzése nem képezte sarkalatos pontját a dolgozatnak, ezért itt most csak röviden szeretnék ezekre kitérni.

A tartalmi csoportok elemzése során ugyanaz a tendencia volt megfigyelhető, mint a fordítók esetében: a műveletek közül itt is a direkt fordítást választották a leggyakrabban. A 2. táblázat az idevágó eredményeket foglalja össze (TOP = toponimák, SZN = személynevek, TÁRSPOL = társadalmi-politikai reálialexémák, MIND = a mindennapi élet reálialexémái, CÍM = címek és idézetek, FOLK = a folklór reálialexémái):

2. táblázat

Az egyes tartalmi csoportokban alkalmazott műveletek sorrendje

	TOP	SZN	TÁRSPOL	MIND	CÍM	FOLK
1	direkt fordítás	átvétel jöv.szóként	direkt fordítás	direkt fordítás	direkt fordítás	adaptáció
2	részleges megfeleltetés	átvétel idegen szóként	általánosítás	adaptáció	átvétel idegen szóként	direkt fordítás
3	átvétel idegen szóként	direkt fordítás	adaptáció	általánosítás	adaptáció	részleges megfeleltetés
4	átvétel jöv.szóként	részleges megfeleltetés	részleges megfeleltetés	kihagyás	általánosítás	átvétel idegen

5.	általánosítás	adaptáció	kihagyás	átvétel jöv.szóként	betoldás	szóként általánosítás
6.	adaptáció	általánosítás	betoldás	átvétel idegen szóként	részleges megfeleltetés	átvétel jöv.szóként
7.	kihagyás	kihagyás	átvétel idegen szóként	betoldás	átvétel jöv.szóként	kihagyás
8.	betoldás	betoldás	átvétel jöv.szóként	részleges megfeleltetés	kihagyás	betoldás

A táblázatból kitűnik, hogy hat csoportból négy esetében a direkt fordítást alkalmazták a leggyakrabban. Ebből arra lehet következtetni, hogy számos esetben sikerült a fordítónak megtalálnia a referenciális jelentés szempontjából leginkább megfelelő célnyelvi ekvivalenst. A csoportok közötti különbségek a tartalomból adódtak.

6.9 A kutatások kezdetén felállítottam egy listát, amely esetleges orientációjuk szerint sorolta fel a fordítókat. Ennek értelmében jött létre a következő sorrend, amelyet végül kutatásaim is igazoltak: Thies és Mora képviselik az enyhén idegenítő fordítási stratégiát, míg Sollosy és Tardos pedig inkább honosító tendenciát mutatnak.

Ennek alátámasztására sikerült egy olyan viszonyszámot létrehozni, kiszámítani, amely az egyes fordítókra és az egyes tartalmi csoportokra külön-külön jellemző értéket mutatnak. A viszonyszám az egyes fordítók általa alkalmazott műveletek gyakoriságából kiszámolt átlagérték, amelyből további következtetéseket is lehet levonni. A viszonyszám alkalmas ezen kívül még az egyes tartalmi csoportokra jellemző értékek kiszámolására, ezáltal a csoportok esetében megnyilvánuló stratégia nyomon követésére is. A 4,5 körüli érték kulturális szempontból semleges szövegre, míg egy alacsonyabb érték inkább idegenítő stratégiára utal. Minél kisebb a szám, annál idegenítőbb a fordítás. Ugyanez a 4,5-nél magasabb értékekre fordítva igaz.

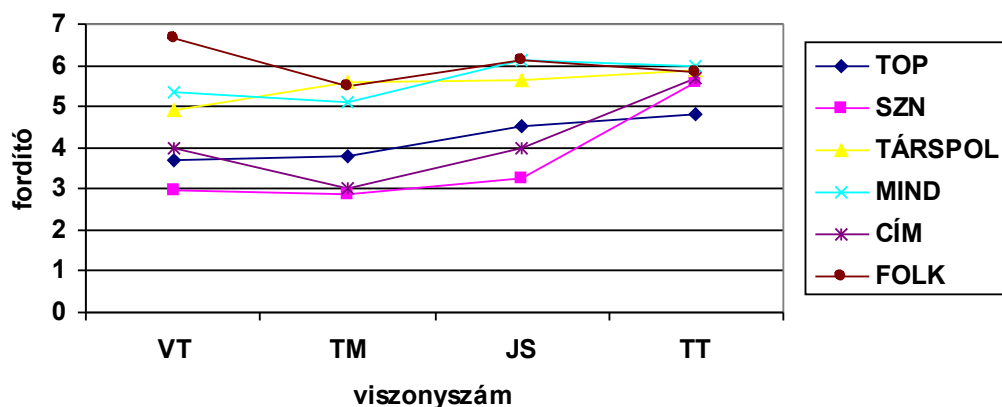
A 3. táblázat az egyes fordítókra jellemző számokat mutatja be:

3. táblázat
A viszonyszámok alakulása

	$\Sigma 1/\Sigma 2$
VT	4,1818
TM	4,1949
JS	4,8829
TT	5,5625

Az 1. ábra ezt a képet tovább finomítja, amennyiben a tartalmi csoportok közötti különbségekre is utal az egyes fordítóknál (TOP= toponímák, SZN= személynevek, TÁRSPOL= társadalmi-politikai reálialexémák, MIND= a mindennapi élet reálialexémái, CÍM= címek és idézetek, FOLK= a folklór reálialexémái):

4. ábra.
A viszonyszámok közötti különbségek

6.10 A fordítás során fellépő veszteségek kérdése elsősorban az adaptáló műveletek esetében jelenik meg. Az egyperces novellák kötött terjedelme nem hagy túl nagy játékkeret hosszabb magyarázatokra, lábjegyzetekre, betoldásokra, ezért itt fordítási veszteségek lépnek fel, amelyet a fordítók feladata kompenzálni.

Azt tapasztaltam, hogy bizonyos tartalmi csoportok esetében gyakrabban lépnek fel azok a műveletek, amelyek veszteséghez vezetnek. A mindennapi élet reálialexémái körében a fordítók gyakrabban alkalmazták a kihagyást, az általánosítást és az adaptációt, ezért itt nagyobbak a veszteségek is. A személynevek és a toponímák esetében pont az ellentétes tendenciával találkozunk, itt sokkal gyakoribb a kifejezések idegen szóként vagy jövevényszóként történő átvétele. Ez véleményem szerint arra vezethető vissza, hogy kötött terjedelmen belül kell a fordítónak kifejezni két alapvető részletet: a novella szereplőire és a helyszínre vonatkozó tényeket.

Bizonyos műveletek esetében éppen a fordítási veszteségek csökkentéséről beszélhetünk. Így a részleges megfeleltetés alkalmazásakor a változatlan elem fejezi ki a funkciót, míg a másik elem magyarázatot fűz hozzá. A betoldás, még ha korpuszomban ritkán is alkalmazták a fordítók, szintén a tartalmi veszteségek minimalizálását szolgálja. Az adaptáció ugyanakkor kétélű fegyver: egyrészt megszünteti a célnyelvi olvasó számára a forrásnyelvi kultúrához kötődő asszociációkat, ugyanakkor ezeket új eszközökkel újra létrehozza, esetleg analógiás alapon.

Az általánosítás során a jelentés egy része elveszhet, hiszen a reálialexéma, amelynek egyik funkciója éppen a *couleur locale* kifejezésére juttatása lenne, olyan általánosabb jelentést kap, amely ugyan a denotatív jelentést tükrözi, de tartalmi veszteségeket hoz magával. Természetesen a reálialexéma elhagyása jelenti a legnagyobb veszteséget, hiszen ez jár a legnagyobb beavatkozással. A direkt fordítás pontosan azáltal segíti elő a szövegértést, hogy az idegen kultúra minden nyomát eltünteti. Sajnos ebben az esetben az asszociációk sem maradhatnak meg.

A veszteségek kompenzálásának vizsgálatára ugyan az általam kidolgozott módszer nem alkalmas, de a kutatás során azt tapasztaltam, hogy a betoldás és a magyarázatok hozzáfűzése a veszteségek minimalizálását szolgálják.

7. A kutatás korlátai

Nem veszi figyelembe a konnotációt, hiszen az nem mérhető, szubjektív stb. A viszonzyszám nem alkalmas az egyes reálialexémák esetében, mert eltérő számú megfelelőik vannak (egyől négyig).

8. Hivatkozott irodalom

- Forgács E. 2002. A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben. Magyar-német kontrasztív vizsgálat. *Fordítástudomány*. IV./2., 63–82.
- Forgács E. 2004a. Gömböc, hamuban sült pogácsa, kutyanyelves takarékpersely, vörös nyakkendő és eszemká... Avagy: reáliák és fordításuk Garaczi László lemúriáiban. In: Bernáth Á.– Bombitz A. (eds.) *Miért olvassák a németek a magyarokat?* Szeged: Grimm Könyvkiadó. 190–222.
- Forgács E. 2004b. Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben. *Fordítástudomány*. VI./2., 38–56.
- Hervey S. et al. 1995. *Thinking German Translation*. London: Routledge.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kujumäki, P. 2004. Übersetzung von Realienbezeichnungen in literarischen Texten. In: Kittel, H. et al. *Übersetzung – Translation – Traduction*. Berlin-New York: Walter de Gruyter. 920–925.
- Lendvai E. 1986. *A „lefordíthatatlan elem” megfeleltetési lehetőségei*. (Kandidátusi értekezés). Pécs: JPTE.
- Lendvai E. 1988. Az orosz nyelvi reáliák megfeleltetési elve és gyakorlata. *Fordításelméleti Füzetek* 6. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola háziyomdája. 85–102.
- Örkény I.- Tardos T. 1997. *Minimythos/Minimítoszok*. Budapest: Palatinus.
- Valló Zs. 1998. Reáliák és fordítói stratégiák a drámafordításban. *Modern Nyelvoktatás*. IV/2-3. 115–124. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány*. II/1., 34– 49.
- Valló Zs. 2002. *„Honosított” angol drámák a színpadon*. Budapest: Presszió Kft.
- Venuti, L. 1998. Strategies of Translation. In: Baker, M. (Red.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge, 240– 244.

9. Az értekezés témájában megjelent publikációk

Tanulmányok:

- Varga K. 2003. Die Unübersetzbarkeit kulturspezifischer Elemente. In: *Theorie und Praxis des Übersetzens*. Budapest: ELTE TFK Német Tanszék. 67–78.
- Varga, K. 2005. Balra ágazó és jobbra ágazó szerkezetek a magyar és a német nyelvben. In: Klaudy K. - Kegyesné Szekeres E. (szerk.): *A világ nyelve és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Miskolc, 2005. április 7-9. Összefoglalók kötete*. MANYE - Miskolci Egyetem, Miskolc, 2005. [ISBN 963 661 642 6] 447–451.
- Mujzer-Varga K. 2006. A fordítói utasítás szerepe és mibenléte, illetve a szerző és a fordító együttműködése. In: Dróth Júlia (szerk.). *Szaknyelv és szakfordítás: tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 137-147.
- Mujzer-Varga, K. 2007. *Realien, kulturspezifische Elemente* und Co. – Unterschiede und Veränderungen in der Auffassung kulturgebundener Lexeme. In: Horváth, K. – Fekete, Á. (Hsgb.): *Linguistische Beiträge ungarischer Nachwuchsgermanisten – Referate der III.*

Linguistischen Tagung ungarischer Nachwuchsgermanisten an der Universität Budapest am 6.–7. April 2006. Budapest: ELTE Germanistisches Institut. 115– 128.

Mujzer-Varga, K. 2007. A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 55–84.

Konferencia-előadások:

Mujzer-Varga K. 2006. (előadás) Realien oder kulturspezifische Elemente? III. Linguistische Tagung ungarischer Nachwuchsgermanisten

Mujzer-Varga K. 2009. (előadás) Honosítás és idegenítés Örkény István *Egyperces novelláinak* fordításaiban. Eger: XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus.